

Retorikk til prøvemuntlig

28. april 2015

17:43

Retorikk (gresk *reto*: "jeg snakker") betyr talekunst. Det er en rettesnor for hvordan vi skal bruke språket, men også et redskap til å forstå det som blir sagt og skrevet. **Kort historikk:** Det greske samfunnet er regnet som et av de første demokratiske samfunnene. Talekunst ble her brukt i folkeforsamlingene, rettsalene osv. Retorikk ble da en viktig del av demokratiet og en viktig maktfaktor. Gorgias - greker som underviste i retorikk - viktigste begrep *kairos* (det rette øyeblikket). Han trodde ikke på absolutte sannheter, å tale best var det samme som å ha rett. Aristoteles skilte sterkt mellom dikting (etterligne menneske i handling) og retorikk (finne argument, ordne dem og uttrykke dem med overbevisning). Romersk retorikk videreførte den greske. Cicero skrev *De Oratore* (Om taleren) en lærebok i praktisk retorikk. Mente at taleren måtte kunne føre bevis, glede tilhørerne og påvirke følelsene deres. På knappe tusen år gikk retorikken fra å være kjøreregler for muntlig tale til å bli en allmenn språklære, et utdanningsprogram og en tolkningskunst. Moderne retorikk handler om å bruke språket bevisst og å undersøke kritisk hvordan språket blir brukt.

De fem fasene i retorikken:

Finne (inventio):

Ordne (dispositio):

Utforme (elocutio):

Huske (memoria):

Framføre (stemmen - pronuntiatio, kroppen - actio)

Affektlæren: En tale skal i varierende grad formidle kunnskap (*docere*), glede (*delectare*) og bevege (*movere*) de som hører på, slik at de kan felle gode dommer om hva som er rett og galt, godt og vondt eller bra og dårlig. Talen skal virke overbevisende, og sette tilhørerne inn i ulike sinnstilstander. Tre appellformer: Logos (fornuft, appellerer til intellektet), etos (gode karakteregenskaper, det å få taleren til å virke troverdig) og patos (følelsene, appellere til det man føler). Logos appell retter seg mot saken, etosappell retter seg mot taleren og patosappell retter seg mot tilhøreren.

Retorikk som kommunikasjon: Det handler om en person som i visse kontekster uttrykker seg språklig om en sak for å vekke en reaksjon hos en eller flere personer. Retorisk kommunikasjon er en veksel mellom mange faktorer. Det er viktig at de står i forhold til hverandre.

Argumentasjon:

Syllogisme: En argumentasjonsform foretrukket i logikken. Her trekker man en slutning fra noe allment til noe spesielt. To påstander, en generell og en spesiell, dette gir oss en konklusjon. (Alle mennesker gjør feil, Olsen er et menneske, Olsen er ikke feilfri)

Entymemet: Trekker også en slutning fra noe allment til spesielt, men det er noe som er underforstått.

Paradigme: Generalisering. Fra noe spesielt til noe allment.

Reklame: Made by Norway (Aker Solutions)

Made by Norway er en reklame laget for Aker Solutions. Diktet "Nordmannen" av Ivar Aasen er brukt, sammen med filmer som viser arbeid ved havet, både gamle og nye. Reklamen har et stort fokus på patos, og et av hovedformålene til reklamen er å vekke nasjonalfølelsen til de som ser reklamen. Hele reklamen har et nasjonalromantisk preg. Poenget med reklamen er å fremstille Aker Solutions som et selskap som er skap og jobber for at Norge skal bli best mulig. De knytter hvordan de jobbet i gamledager da de bygget opp Norge, med hvordan Aker Solutions jobber i dag. Ved at de vil gjøre det beste for Norge bruker de også etos, som vil si at de prøver å få Norges innbyggere til å stole på dem som selskap. De ønsker å styrke deres egen troverdighet.

Barack Obama: Nobel-tale (utdrag)

I Barack Obamas tale er det brukt mye ethos. Han sier - jeg er leder av USA, militæret, og han forteller om hva USA har gjort som ikke er fred. Forteller om krigene. Ved at han forteller om det fæle som skjer, alle som dør, spiller han også på lytterenens følelser, sympati. Veien til fred, ved hjelp av krig. (Dilemma, vanskelig valg å ta). Talen er svært godt tilpasset situasjonen.

Mats Gilbert: Gaza-SMS

De bombet det sentrale grønnsaksmarkedet i Gaza by for to timer siden. 80 skadd, 20 drept, alt kom hit fra Shifa. Hades! Vi vasser i død, blod og amputater. Masse barn. Gravid kvinne. Jeg har aldri opplevd noe så

fryktelig. Nå hører vi tanks. Fortell videre, send videre, rop det videre! Alt. GJØR NOE! GJØR MER! Vi lever i historiebøkene nå, alle! Mads G. 3.1.09. 13.50. Gaza, Palestina.

Trude Ringheim: Røyksignaler

Nå er de blitt fullstendig gærne. De blir aldri fornøyde, disse aller strengeste. Røyksignalene som sendes fra Legeforeningen og Helsedirektoratet gir akutt røykhoste. Onsdag lanserte Legeforeningen forslag om ytterligere restriksjoner på salg av tobakk. Foreningen foreslår at aldersgrensa for å gå i kiosken og kjøpe tobakk, heves fra 18 til 20 år. Det er allerede (nesten) like lett å skaffe seg hasj som en pakke Prince Mild. Legene mener ungdommer bør ha stemt ved stortingsvalg, bestått førerprøven og gjort unna la oss si mellom tre og ti seksualpartnere, før de får tillatelse til å kjøpe røyk og snus. Sykkelhjelm og albuebeskyttere bør være obligatorisk fram til 25.

ANTALL SALGSSTEDER begrenses ved at bare steder som allerede selger alkohol, skal få lov til å selge snus og sigaretter. Altså dagligvarebutikker, utesteder og Vinmonopolet. Syndens pøl bør konsentreres. Settes innstramningen ut i livet, kan det bli nær umulig å kjøpe røyk på søndager. Røyksugne er simpelthen nødt til å gå på pub og drikke øl og sprit, for å få seg en søndagsblås. For alle vet at røykere er umodne mennesker med lav impuls kontroll som ikke makter planlegging, og i alle fall ikke utsatt behovstilfredsstillelse.

INNEN LEGESTANDEN finnes mange radmagre overleger og helsefanatikere som dyrker maraton og sykling av lange distanser. For slike doktorer fins bare én gud: Den gjennomsunne kroppen. Ikke rart de er skuffet over utviklinga de siste åra: Nordmenn insisterer på å røyke uansett hvor farlig og lavstatus det er.

Forfatter Dag Solstad sier i Dagbladet i går at forslaget er «et interessant studium i protestantisk etikk og misunnelse. Alt som er lystig og unyttig er forhatt i vår del av verden». Anne B. Ragde ber myndighetene bare drive på. For jo vanskeligere det er å skaffe seg røyk, jo mer spennende blir det. Ragde heier på et godt gammeldags ungdomsopprør vekk fra idretten. Det kommer neppe. Over 85 prosent av befolkningen støtter røykeloven. Særlig røykere er begeistret.

RØYKERNE GÅR UT. Det gir mulighet til omrokeringer i selskapet. Slik skapes sosial dynamikk og gode rammebetingelser for nye bekjentskaper og sjekking. Folket i røyken har fått seg gode allværsjakker og lune pledd. Innendørs er det selvsagt blitt langt sunnere, både for betjening og gjester, og det er fint. Det er blitt lettere å få med seg mødre og allergiske venninner på en liten bytur. Klærne lukter mye bedre. Derimot merker man at nordmenn – les: menn – fiser (unnskyld) oftere enn man skulle tro.

For dem som er vant til å lese avisa si på formiddagen med røyk og en pils på nærkafeen, er det blitt traurig. Pubeiere med næringsvett har for lengst satt opp røyketelt eller snekret overbygde terrasser. Heroinistene får sprøyterom, røykerne får røykerom. For å holde kulda unna, gjelder det å drikke med begge hendene.

SEKS NORSKE kommuner har fortsatt ølmonopol. Det er skikkelig eksotisk. Her får Legeforeningens forslag en interessant effekt: Røykemonopol. Alle

vinmonopol i Norge kan like godt utvides med en egen røykeseksjon, rett bak den billige spriten, så langt unna bestillingsutvalget av dyre rødviner som mulig. På polet kan nikotinslavene se fram til god service fra ekspeditører med solide fagkunnskaper, i valget mellom Camel eller Virginia Slims mentol.

Assad Nasir: Siste bønn for stillerom

Hvorfor blir det så mye rabalder rundt at en skole i Oslo vil lage et stillerom til elevene?

Det korte svaret er at noen kalte det bønnerom, og la til at det var et ønske fra noen muslimske elever. Det er nok til at mediene lager oppslag på oppslag hvor folk som er for og folk som er mot kan ytre sitt standpunkt, enten de er indignerte, sinte eller entusiastiske. Det viser hvor lett det er å forlede mediene. Men hvis skolen selv kalte dette rommet for et bønnerom, så var det dumt og lite gjennomtenkt.

Skole er et sted for læring. Et sted for å tilegne seg kunnskaper og ferdigheter til å klare seg i samfunnet. I det moderne Norge er det å omgås hverandre, også med ulik religiøs bakgrunn, en selvfølgelig del av hva man skal lære. Fredelig sameksistens forutsetter forståelse og toleranse for hverandres tro og religiøse praksis, så lenge det ikke skader eller hemmer andre borgere. Skolebyråd i Oslo, Torger Ødegaard, har i disse dager indirekte signalisert at det ikke er så viktig. Man kan strekke seg så langt som å si at Ødegaard med sin beslutning om forbud mot "bønnerom" kan bidra til stigmatisering av en minoritet. Det er ytterst uheldig. Det er et uttrykk for at makthavere ikke har tatt innover seg at vårt samfunn har blitt flerreligiøst, og at unødvendig polemisering ikke legger forholdene til rette for fredelig sameksistens.

Skolen skal være en sekulær institusjon. Det betyr at religiøs forkynnelse ikke hører hjemme i skolen. Opprettelse av bønnerom kan tolkes som et sted hvor religiøs forkynnelse kan finne sted, derfor skal ikke bønnerom være tillatt. Og nettopp derfor mener jeg at man ikke skal tillate bønnerom. Verken for muslimer, kristne eller andre. Men et stillerom eller hvilerom er noe annet enn et bønnerom. En skoledag kan være hektisk. Man kan bli sliten og føle et behov for å sitte stille for seg selv, puste ut. Et stillerom kan være et slikt sted for noen elever, også for de som ønsker å be. Men det blir ikke bønnerom av den grunn. Skolene bør ha muligheten til å opprette stillerom hvis de ønsker det. Men det må skje under noen forutsetninger.

Først og fremst må det være et rom alle elever kan bruke, uten unntak. Deretter må det ikke være noen sakrale gjenstander eller religiøse symboler i form av bilder, tegn eller noe annet i rommet, også dette uten unntak. Og sist, men ikke minst, elevene skal ikke bruke rommet som oppholdsrom når de egentlig skal ha undervisning. Det er viktig å gi et klart signal om at det er skoleledelsen som bestemmer hva skolebygget skal brukes til, innenfor gitte rammer selvsagt, og det gjelder også et eventuelt stillerom.

Samtidig er det viktig at den muslimske delen av befolkningen tar innover seg at man ikke kan kreve tilrettelegging til både det ene og det andre. Her kommer Islamsk Råd Norge ofte uheldig ut. For eksempel når man krever stillerom, og begrunner det med at det er en menneskerett å få et sted å be. Norsk senter for menneskerettigheter har avvist at det er et brudd på menneskerettigheter å ikke få et sted å be. Vi muslimer må forstå at

vi ikke bor i et muslimsk land eller stat, og at det ikke er den norske staten som alltid skal legge til rette for eller tilpasse seg slik at muslimer eller andre religiøse minoriteter skal få utøve sin religion i andre sammenhenger enn den private. Man kan for eksempel ikke kreve å få forlate undervisningen for å be. Akkurat som man ikke kan kreve å få fri på en religiøs høytid.

Vi må alle forstå, religiøse og ikke-religiøse, at man ikke kan sitte på hver sin fjelltopp og forvente at den andre skal forstå en, og at man skal få det som man vil. Vi muslimer må forstå at man ikke kan kreve og kreve fordi man er muslim. Og når man ikke får det som man vil så går man altfor ofte i offerrollen hvor Norge og Vesten inngår i en konspirasjon mot muslimer, slik religionshistoriker Torkel Brekke nylig påpekte i en kronikk.

Dette er det nye Norge. Vi kommer ikke utenom. Det avgjørende blir hvordan vi møter det. Hvordan makthaverne møter det, men også hvordan minoritetene møter det. Hele denne fadesen med stillerom, eller bønnerom, kunne ha vært håndtert på en bedre, mer fornuftig og mer fruktbar måte. Det første man må gjøre da er å slutte å snakke til hverandre, komme ned fra sin fjelltopp og snakke med hverandre.

Arnulf Øverland: Kristendommen den tiende landeplage

Foredrag som handler om at Kristendommen er den tiende landeplage. Han trekker ut eksempler fra Bibelen for så å argumentere i mot dem. (Logos)

Siv Jensen: Politisk appell i TV-debatt på NRK 2007

Da FrP foreslo å innføre fritt sykehusvalg, ble vi latterliggjort. I dag er det gjennomført. Da vi foreslo å innføre stykkprisfinansiering i helsevesenet, ble vi også latterliggjort. I dag er det delvis gjennomført. Da vi snakket om søndagsåpne butikker, lo de av oss. I dag ser vi det som en selvfølge.

Nå blir vi latterliggjort fordi vi ønsker lovfestet eldreomsorg, finansiert av folketrygden. Fordi vi ønsker fritt skolevalg med en statlig stykkprisfinansiering. Fordi vi ønsker å bruke LITT mer av vårt gigantiske overskudd på å bygge trygge veier uten bommer, og fordi vi ønsker en streng og rettferdig innvandrings- og integreringspolitikk.

Men du vet at dette vil gi deg og din familie trygghet, valgfrihet og verdighet. Derfor skal du stemme Fremskrittspartiet mandag 10. september. Godt valg!

Det moderne gjennombrudd (med realismen og naturalismen) - 1850-1890 til prøvemuntlig

13:45

Hva er moderne?

Det moderne innenfor litteraturen handler om at man ikke skal lage underdanige etterlikninger av kunst fra en tid man har lagt bak seg. Ny innsikt og ny kunnskap burde også bety at forbedringer og fornyinger burde skje innenfor litteraturen

Det moderne samfunn: Individet er selvstendig og kan forvalte sitt eget liv uavhengig av samfunnsklasse eller familie. Fornuft, vitenskapelige fremskritt og nye erfaringer danner grunnlaget for handling. Dette står sterkere enn religionen.

Årsaker til det moderne gjennombruddet

- Ny kunnskap og ny teknologi
 - Charles Darwin
 - Vitenskapsmann, artenes opprinnelse, utviklingslæren (konflikt med kirken)
 - Darwinismen
 - August Comte
 - Filosof, hevdet at vi kan nå kunnskap og innsikt kun gjennom eksperiment og erfaringer.
 - Positivismen (kun godtar erfaringer opplevd gjennom sansene)
 - Karl Marx
 - Politiker og økonom, skrev Kapitalen og "Det kommunistiske manifest)
 - Marxisme (Han hevdet at verden gikk fremover mellom en kamp mellom de mektige og avmektige)
 - John Stuart Mill
 - Filosof (Krevde tanke- og diskusjonsfrihet, for kvinnes frigjøringskamp)
 - Liberalismen (Mest mulig frihet for den enkelte er det beste for alle, økonomisk, politisk, samfunnsmessig, seksuelt,)
 - Friedrich Nietzsche
 - Filosof, sa at "Gud var død"
 - Sekularisering, å holde samfunnet og religionen avskilt
- Industrialisering og urbanisering
 - Den industrielle revolusjon
 - Fra jordbrukssamfunn til industrisamfunn

- Arbeiderklassen vokste frem
- Transportmiddel som tog og dampbåter
- Borgerskapet
 - Gikk på teater, fikk utdanning, debatterte økonomiske og politiske spørsmål

Det moderne gjennombruddet i Norden

- Georg Brandes
 - Dansk professor og litteraturkritiker
 - Får mye av æren for å ha ført de moderne tankene til Norge og norske forfattere
 - Inspirert av Mill og Darwin: Ville se alle fenomener med naturforskerens objektive øye- også moral og religion
 - Holdt en rekke forelesninger ved universitetet i København
 - Mente at litteraturen skulle diskutere problemer som ekteskapet, religionen, forholdet mellom kjønnene, samfunnsforholdene osv.
 - Mente at Danmark lå etter resten av Europa.
- Inspirert av dette kom mange norske forfattere ut med modernistiske, samfunnsdebatteerende tekster: Collet, Bjørnson, Ibsen, Lie og Skram ++

Realisme og modernisme

Det moderne samfunnet hadde fått gjennombrudd i litteraturen, nye samfunnsforhold, ny forskning og ny filosofi la grunnlaget. Men forfatterne reagerte ulikt, reaksjoner kom til uttrykk gjennom valg av tema, motiv, språk og form. Utvikles til en realistisk, en naturalistisk og en modernistisk litteratur.

Første fasen var den moderne litteraturen i form av realisme og naturalisme. De tok opp tema fra den ytre virkeligheten og diktet om familieliv, arbeidsliv og forholdet mellom kjønn, klasser og generasjoner. Skrev om troverdige og sannsynlige, kronologisk komposisjon, direkte og lett forståelig språk. Hovedforskjellen mellom realister og naturalister var at realistene så positivt på fremtiden mens naturalistene var pessimister.

Realistene mente litteraturen kunne være med på å endre samfunnet. Naturalistene var i tvil om mennesker kunne forme sitt eget liv. Både realister og naturalister skrev samfunnskritiske tekster, men naturalistene hadde et deterministisk menneskesyn (ser på enkeltmennesket som et produkt av arv og miljø), de så derfor få veier ut av de vanskelige livssituasjonene.

Mot slutten av 1800-tallet reagerte flere forfattere annerledes på det moderne samfunnet. Virkeligheten ble opplevd som kaotisk og uoversiktlig, dette gjorde litteraturen fikk en fremmedgjort og disharmonisk livsfølelse. Denne følelsen kom til uttrykk i modernistisk litteratur. Modernistisk litteratur vender seg innover i menneskesinnet og ser med undring på omgivelsene. Modernistene eksperimenterte og tekstene byr på det uventede og uvante. De brukte nye ord og språklige bilder, mange symbol, og både klassiske komposisjonsmønstre og helt nye måter å sette sammen tekstene på. Språket brøt ofte med vanlig setningsoppbygging. Modernistene var pessimister og har ingen ide om at de skal forandre eller forbedre verden – kunst skal ikke være nyttig, kunst er kunst. Kunsten skal ifølge modernistene ikke etterligne eller uttrykke en virkelighet, men de uttrykker selvsagt en virkelighetsforståelse.

Realismen: *Tema og tendenser*

- Menneske og samfunnet skulle fremstilles troverdig, gjenkjennelig og sannsynlig.
- Gi et totalbildet av det virkelige livet.
- Tendenslitteratur (Litteratur som vil oppnå politisk, sosial eller moralsk effekt ved å kritisere eller støtte bestemte synspunkt)
 - Hovedpersonene: Mennesker som ville realisere seg selv, men ble hindret av samfunnet)
- Forfatterne var optimister, litteraturen kunne gjøre samfunnet bedre
 - Ofte også liberalister og optimister

Dramatisk diktning under realismen: Realistisk og gjenkjennelig scenebilde, naturlig tale og retrospektiv metode(noe har skjedd før scenen begynner)

Episk diktning under realismen: Romaner og noveller, forteller utenfor fortellingen, kan ha innsyn, nyanserte personskildringer.

Naturalismen: Tema og tendenser

- De ga ikke noe totalbilde av mennesket i samfunnet, men valgte utsnitt av livene til personene
 - Utsnittene var skildret ned til minste detalj
- Skrev om mennesket som et stykke natur
- Sult, seksualitet, smerte og sykdom - vanlige temaer
- Skrev om de der nøden var størst
- Determinister (De som mener at enkeltmennesket er et resultat av de sosiale og biologiske vilkårene)
 - Mente at mennesket ikke kunne få det bedre før samfunnet ble endret

Fortellermåter under naturalismen: Lange romaner, detaljerte skildringer av arv og miljø, dialekt, mye personskildringer med tydelige særtrekk

Aleksander Kielland: Ballstemning

Novellen *Ballstemning* handler om en ung kvinne, som fjortenåring ble tatt inn av en rik greve. Hun levde som fattig og foreldreløs, men nå lever hun et rikt liv sammen med greven som sin mann. I novellen er hun på vei til et ball, og utenfor ballet står det en flokk med fattige og prostituerte, mennesker i nød. Disse menneskene vekker fram vonde minner i henne, og hun føler sympati for dem.

Tegn fra realismen: Autoral synsvinkel, skildringer, realistiske og gjenkjennbare personer, tema(fattigdom og mennesker i nød), et ønske om å gjøre samfunnet bedre.

Aleksander Kielland: Karen

Handler om en ung pike som jobber på en kro, har blitt gravid med postføreren, finner ut at han har mann og barn, dreper seg selv. Parallelle fortellinger om haren og reven og vinden.

Tegn fra realismen: Autoral forteller, skildringene av gjøremål og miljø forteller oss om personene, mye fokus på ytre detaljer. Setter problemer under debatt (utnyttelse av unge jenter og kvinners posisjon i samfunnet).

Amalie Skram: Karens jul

Novellen handler om en ung, enslig mor som heter Karen. Hun har søkt husly i et gammelt og forlatt skur nede på dampskipkaia. En politimann oppdager henne i skuret, og han tenker først og jage henne derfra, men ombestemmer seg i medfølelse med jenta. Karen forteller politimannen at hun ikke vet hvem barnefaren er, og at hun jobber som tjenestepike, og at hun skal bo der etter jul, og politimannen lar henne dermed bli i skuret til etter julehelgen. Været skifter, og det ble ekstremt kaldt, så når politimannen kommer innom på julaften finner han Karen nedfrosset og død, med det lille barnet i armene sine.

Tegn på naturalismen: Tema(fattigdom), tror ikke på forandring, men vil skape en litt større forståelse for samfunnets skjebne, skildrer en liten del av samfunnet. Søkelyset er satt på samfunnets behandling av ugifte mødre. Foreldrene var fattige (arvet), muntlig språk. Individet er lagt vekt på.

Christian Krohg: Albertine

Boken handler om en ung Kristiania-pike ved navn Albertine. Hun strever dagen lang som sypike hjemme hos sin mor. De er svært fattige og broren hennes, Edvard, er veldig syk. Albertine sitter inne hele tiden og vil ikke gå ut ettersom hun ikke har noe fint å ha på seg. Svært mye tid går med til å tenke på sin søster Oline. Oline har en fin regnfrakk som Albertine kunne trenge dersom hun skulle bevege seg utenfor døren, men den vil hun definitivt ikke låne. Tidligere var Oline nemlig å finne på horestrøket i byen. Sammen med en venninne ved navn Jossa blir hun med på byen. Hun får smaken på utelivet og forelsker seg etter hvert i en herre ved navn Helgesen, men ham får hun dessverre ikke. I stedet får hun innkallelse til politifullmektig Winther. Han serverer henne noe å drikke, og hun faller i søvn og våkner ikke før hun merker at hun blir voldtatt av mannen. Dette får henne helt på skråplanet og er en av mange grunner til at hun selv ender som en gatetøs – akkurat slik som sin søster.

Tegn på naturalismen: tendenslitteratur, tema (prostitusjon, utnyttelse av kvinner), mye skildringer, pesimistisk (Albertine fikk det ikke bedre)

Henrik Ibsen: Et dukkehjem

"Et dukkehjem" er et drama skrevet av Henrik Ibsen i 1879. Det handler om familien Helmer. Nora og Torvald lever i noe som virker som et godt ekteskap, men er det egentlig det? Temaet i dramaet er frihet. Både Nora og Helmer kjenner seg bundet av de normer og regler som eksisterer i samfunnet. Nora kjemper for å kjenne seg fri, og komme seg vekk fra det som holder henne tilbake. Hun finner friheten ved å dra.

Tegn på realismen: Dramaet vil forandre samfunnet. Tema (kvinnekamp). Realistiske og naturlige mennesker. Retrospektiv metode. Gjenkjennelige konflikter og muntlige samtaler.

Du må ikke sove og kamplyrikk

«Du må ikke sove» er et dikt skrevet av Arnulf Øverland og det er utgitt i 1937 (Førkrigstiden). Forfatteren ønsker å gi et troverdig bilde av nazismens sanne vesen og han spår demokratiets undergang hvis nazismen slår rot. Lyrisk språk og enderim (men varierer hvilke linjer som rimer med hverandre). Gjentakelser er brukt mye for å få frem budskapet. Ønsker å vekke folk opp fra likegyldigheten (det søvnen symboliserer). Og diktet var også en oppfordring om at vi skulle ta ansvar for hverandre og sammen slåss mot brudd på menneskerettighetene og nazismen generelt. For å skape engasjement for sin mening stiller han spørsmål.

Til Ungdommen og kamplyrikk

«Til Ungdommen» er skrevet av Nordahl Grieg og utgitt i 1936. Diktet ble skrevet som en sterk appell til folket. Nettopp det at Europa befant seg på randen av en ny krig forsterker hele inntrykket av Griegs dikt. I hver strofe finner vi oppfordringer rettet mot de unge om å bryte ut av mønsteret og få slutt på krigen og elendigheten. Nordahl Grieg skriver om at man skal kjempe med det man har og ikke la seg bukke under for krigen. Alle bes om å kjempe sin del av kampen for rettferdighet, men dette skal ikke gjøres med våpen og kanoner, men med "troen på livet vårt, menneskets verd." Forfatteren bruker «jeg» og «du» for å henvende seg til leseren. «Til Ungdommen» er skrevet i bundet form, det vil si med fast rim og rytme.

- Sigrd Undset: *Kransen* (utdrag) (s. 342)
- Knut Hamsun: *Markens grøde* (utdrag) (s.339)

Modernisme 1890-1950

5. mai 2015

16:12

De første modernistene i Norge

Knut Hamsun (1859-1952) og Sigbjørn Obstfelder (1866-1900) er de første modernistene i Norge. Begge så negativt på utviklingen av det moderne samfunnet. De tok blikket vekk fra samfunnet og satt søkelyset på følelseslivet og sjelelivet til det moderne mennesket.

Det ubevisste sjelelivet

I 1890 fornyer Hamsun norsk diktning med Sult, og med et klart formulert litterært program som var et tydelig oppgjør med realismen i litteraturen. Like etter fikk han en artikkel på trykk i tidsskriftet Samtiden, «Fra det ubevisste sjeleliv», der han skrev hva han mente litteraturen skulle handle om. Litteraturen burde ikke skildre typer og ikke være sosial og pedagogisk. Tvert imot skulle han skildre det ubevisste sjelelivet hos sammensatte personer. Han tok til orde for en diktning om det uforklarlige i menneskelivet, som tok for seg labyrintene i sjelen og det indre fantasiliv.

Målet var å skildre sjelelivet til individet. Derfor bruker Hamsun jeg-forteller. Dette var nytt og uvant og fikk mange reaksjoner. Handlingen er helt uten ytre forklaringer. Det blir ingen distanse mellom hovedpersonen og fortellingen, derfor virker oppløsningen hovedpersonen får som person ekstra sterk.

Den nye diktningen var et oppgjør med utviklingen i hele siste halvdel av 1800-tallet – med gjennombruddet for storkapitalen, industrialiseringen og den fremmedgjørende byutviklingen og et samfunn mange syntes var blitt kaldere. Måten diktet «Jeg ser» av Sigbjørn Obstfelder slutter samler mye av grunnhandlingen i modernismen. «Jeg er visst kommet på en feil klode!/Her er så underlig...». Samme forfatter brøt radikalt med tradisjon og skrev symbolmettede dikt om ulike sjelelige tilstander, ofte inspirert av musikk, som uttrykker angst og fremmedfølelse overfor den moderne utviklinga. Obstfelder er den fremste representanten for denne litteraturen, men også Vilhelm Krag (1871-1933) og Dagny Juel (1867-1901) skrev

innenfor den samme tradisjonen. «Når stormen velter seg om huset» (Daghy Juel) og «Fandango» (Vilhelm Krag).

Årsakene til modernismen

- Fremgangsrike og fredelige år i Europa
 - Bedre levekår og nye arbeidsmuligheter
- Utbredt utviklingsoptimisme
- Likevel - store klasseforskjeller
 - Dette skapte sosial uro
- Maskiner tok over for menneskers arbeid + våpenindustri
- Første verdenskrig
- Mange mistet troen på teknikk og vitenskap
- Krisetider i mange land under krigen og i mellomkrigstiden

Et nytt syn på menneske

- Sigmund Freud
 - Underbeviste sjælelivet
 - Hans syn på barndommens og seksualitetens betydning for utviklingen av menneskets personlighet.
 - Påbud og forbud hindret den frie utfoldelsen og gav grobunn for nevroses og psykiske lidelser.
 - Han utfordret det kristne synet på sjelen

Et nytt syn på naturen

- På 1800-tallet trodde man at naturen var et urverk satt i gang av Gud, og ble ikke påvirket av menneskene-
- Fysikken på 1900-tallet utfordret det etablerte synet på selve naturlovene
 - Atomene blant annet

En ny virkelighet

Ved inngangen til 1900-tallet hadde det moderne samfunnet skapt en ny virkelighet for mange. Det første tiåret var forholdsvis fremgangsrikt og fredelig, og den nye teknologien og industrien ga flere mennesker arbeidsmuligheter og bedre levekår. Denne utviklingen fortsatte utover på 1900-tallet og ga grunnlag for en utbredt utviklingsoptimisme.

Men det var også en pris å betale, velstanden ble svært ulikt fordelt. Slumkvartalene i byen vokste og klasseskillet økte. Det skapte sosial uro. Den teknologiske utviklingen var heller ikke bare positiv, den førte nemlig til våpenindustri. Ca tre tiår inn i det nye århundre uttrykker Rolf Jacobsen denne dobbeltheten i diktet «Fanfare».

Første verdenskrig (1914-1918), ble en epokegjørende hendelse. Den skapte et tidsskille i Europa. Mange mistet troen på at teknikk og vitenskap var veien til et bedre samfunn. I 1917 ble det revolusjon i Russland, inspirert av marxistiske tanker om nyordning av eiendomsretten til jorda og produksjonsmidlene. Krig og revolusjon førte til nye roller for kvinner, som produksjonsarbeidere og soldater. Dette ga grunnlaget for kvinners stemmerett i mange lang etter første verdenskrig. Fredsavtalene etter krigen ga grobunn for motsetninger mellom nasjoner i gjenoppbyggingstiden etterpå, og i 1939 brøt andre verdenskrig ut.

Perioden ble også et tidsskifte i Norge. Vi gikk ut av unionen med Sverige i 1905, og kvinner fikk stemmerett i 1913. I 1920 var vi rammet av stor arbeidsledighet, og 1930 var preget av streiker og harde kamper mellom arbeidere og fabrikkereiere. I 1940 ble Norge okkupert av Tyskland og dermed direkte involvert i andre verdenskrig.

Et nytt syn på mennesket

Forskningen underbygde uroen og endringene i samfunnet. Særlig viktig for litteraturen ble arbeidet til den østerrikske psykiateren Sigmund Freud (1856-1939). Han utfordret det etablerte synet på mennesket med sine teorier om det underbevisste sjeleliv og sitt syn på barndommens og seksualitetens betydning for utviklingen av menneskets personlighet.

Han mente at alle påbud og forbud mennesker møtte fra tidlig barndom, hindret den frie utfoldelsen og ga grobunn for nevroses og psykiske lidelser. Han forsket og på menneskets drømmer og mente at det underbevisste og fortrenkte kommer frem i drømmer.

I 1880-årene hadde den tyske filosofen Friedrich Nietzsche (1844-1900) erklært at Gud var død, og at derfor var tiden inne for å revurdere alle sannheter og omvurdere alle verdier. Omtrent samtidig utfordret Charles Darwin det kristne synet på hvordan mennesket ble skapt. På 1900-tallet utfordret Freud det kristne synet på menneskets sjel, men teoriene om hvordan driftslivet og oppdragelsen påvirker sjelen og personlighetsutviklingen.

Et nytt syn på naturen

Mange fysikere trodde på slutten av 1800-tallet at alle naturens lover var avslørt. Naturen var forutsigbar, og de hevdet at det i prinsipper skulle være mulig å beregne alle fremtidige bevegelser. Naturen var for dem et kjempestort urverk, som siden skapelsen (skapt av Gud) ikke kunne få innflytelse fra mennesket. Det viste seg ikke å stemme. 1900-tallets nye fysikk utfordret det etablerte synet på naturlovene.

Innenfor naturvitenskap ble også gamle sannheter forkastet, på 1900-tallet fikk forskere innblikk i naturlovene som styrte atomene. Atomene oppførte seg, til fysikernes store forskrekkelse, på en uforutsigbar måte. Albert Einstein (1879-1955) ville ikke akseptere de nye observasjonene, han nektet å tro at Gud spilte terning. Den danske fysikeren Niels Bohr (1885-1962) hevdet på den andre siden at den nye fysikken måtte forkaste troen på at det var mulig å gjøre objektive observasjoner. Han mente at mennesket ikke kunne observere uten selv å påvirke naturens tilstand, og at naturen fremstod på ulike måter alt etter hvordan en valgte å observere det.

Modernismens gjennombrudd i Europa

Første verdenskrig og de mer synlige skyggesidene ved det moderne samfunnet ga, sammen med det nye synet på mennesket og naturen, bakgrunn for modernismens gjennombrudd i 1920-årene. Mange kunstnere forkastet den positivistiske utviklingsoptimismen, den naturalistiske avfotograferingen av virkeligheten, sentralperspektivet, fastlagte komposisjonsmønster og klassisk symbolikk – og utviklet nye uttrykksformer. Den østerrikske komponisten Arnold Schönberg (1874-1951) skapte tolvtoneskalaen og den atonale musikken. Den spanske maleren Pablo Picasso (1881-1973) skapte det kubistiske maleriet. Den russiske filmregissøren Sergej Eisenstein (1898-1948) laget et nytt filmspråk gjennom sin klippe- og montasjeteknikk. Nå utvikler en ny generasjon forfattere et mangfold av stilarter. Som på ulike måter kan uttrykke erfaringer med det å være menneske i et moderne samfunn.

Et folkelig gjennombrudd i norsk litteratur

Det blir et generasjonsskifte i diktekunsten i Norge, de som hadde fornyet dikterkunsten i siste del av 1800-tallet døde i løpet av 1900-1910. Dette ga rom for nye medlemmer, men de fleste fulgte den etablerte tradisjonen i valget av litterære uttrykksformer. Modernismen får ikke sitt gjennombrudd i Norge før etter andre verdenskrig.

Nyrealisme

Johan Falkenberg, Kristofer Uppdal, Sigrid Undset, Olav Duun, Ragnhild Jølsen og Nini Roll Anker er de viktigste navnene i den nye generasjonen med norske forfattere. De bygget videre på den realistiske fortellertradisjonen fra 1880-tallet, men fornyet den. De diktet fra nye miljøer og gjennom en mer nyansert og individuell personskildring. Den nye realistiske diktningen fikk også mer lokalt og nasjonalt preg, handlingene blir lagt til tydelige norske miljøer og språket ble farget av språk og stil i det miljøet. Den realistiske diktningen fra denne perioden blir kalt nyrealisme.

Etiske temaer

Nyrealistene problematiserer selvrealiseringen realistene fra 1880-årene var opptatt av, der de fokuserte på å gå imot forventninger i omgivelsene og trosse forutsetningene i miljøet. I *Jenny* (1911) av Sigrid Undset, står Jenny fritt til å velge selv, men får ikke noe lykke ut av det.

Enkeltmennesket og enkeltmenneskets etiske ansvar var et sentralt tema for nyrealistene. Derfor er også etisk realisme en betegnelse som blir brukt om den episke diktningen fra denne perioden.

Moderne og historiske motiver

De skildret mennesker og miljøer som i liten grad hadde blitt skildret før i litteraturen. Hovedpersonene er ikke lenger personer fra et borgerlig miljø, men helt vanlige mennesker.

Omformingen av byene og bygdene blir også nøye beskrevet. Perioder med samfunnsmessige endringer var imidlertid ikke noe nytt i historien, nyrealistene formidlet dette perspektivet ved også å velge historiske motiver. Sigrid Undset og Johan Falkenberg skrev historiske romaner som viser at menneskene står ovenfor de samme utfordringene til alle tider.

Nyansert miljø- og menneskeskildringer

Nyrealistenes fortellermåte er lik realistenes fortellermåte på flere punkter. Begge har en forteller utenfor handlingen, og fortelleren veksler mellom å referere handlingen og å fremstille den scenisk for å få gitt både oversikt over miljøet og innsikt i personene. Men nyrealistene vil gi en bredest mulig fremstilling av både individet og felleskapet. De skildrer derfor hele mennesker, individer med sterke og svake sider. Den utenforstående

fortelleren og innsikt i skiftende personer gjør det mulig å gi et slikt nyansert bilde av både mennesker og miljø.

Psykologiske og sosialpsykologiske romaner

Nye romanforfattere debuterte i 1920-årene. Sigurd Hoel (1890-1960), Aksel Sandemose (1899-1965), Cora Sandel (1880-1974). De store sammenhengene nyrealistene fanget opp i sine romanserier, er ikke så lette å få øye på i disse forfatterens tekster. De lar individet være overlatt til seg selv, med en fremmedfølelse eller ensomhet. Hovedpersonene i psykologiske romaner er ofte løsrevne skjebner med urolige sjeler. Et typisk motiv er et modent menneske i krise, som vender blikket mot barndommen og ungdommen for å finne årsaken til krisen. Avgjørende valg eller mangel på valg utforskes retrospektivt. Den nye kunnskapen om menneskesinnet (Freud) la grunnlaget for denne utviklingen av romanene.

Kulturkamp i mellomkrigstiden

Det foregikk en heftig kulturdebatt i mellomkrigstiden i Norge, den handlet om kristendom, litteratur, vitenskap og politikk. Frontene sto mellom de kulturradikale og de kulturkonserverne. Flere forfattere deltok.

Kulturradikale: Hoel, Øverland og Krog – «det radikale trekløver».

Kulturradikalerne ønsket frigjøring – sosialt, økonomisk og seksuelt – mens de kulturkonserverne forsvarte tradisjon og den kristne kulturarven.

Debatten om kristendommen og hvordan bibelen skulle forstås var særlig skarp.

En annen viktig debatt var om verdien av psykologien.

De kulturradikale tok stilling for individet og mot tradisjon. De kulturkonserverne forsvarte tradisjonen og mente at kulturradikalismen var samfunnsnedbrytende. På den kulturkonserverne siden sto forfattere som: Undset og Fangen. Begge var kristne og konserverne i religiøse spørsmål og verdispørsmål, men likevel kritisk tenkende i forhold til tradisjon og klart humanistisk orienterte.

Den tyske okkupasjonen ble et vendepunkt i norsk åndsliv og litteratur. Oppmerksomheten ble rettet mot andre fronter enn før. Forlagene ble nazifisert og forfatterne forstummet.

Aktuelle forfattere:

Knut Hamsun (1859-1952)- forfatterskapet etter 1900

Forfatterskapet til Hamsun skiftet karakter etter hundreårsskiftet. Fra å være en av de første modernistene skriver han etter ca. 1910 realistiske folkelivsskildringer eller samfunnskritiske romaner om den ytre virkeligheten.

Han fikk i 1920 nobelprisen i litteratur for romanen *Markens Grøde* (1917). Den handler om bonden Isak som tar seg frem gjennom den nordlandske villmarken til han finner et øde sted, hvor han setter bo. Han slår seg sammen med Inger og de begynner å dyrke jorda, drive med dyr, fø opp unger og utvide gården. Mange har lest romanen som en fremtidsfiendtlig og reaksjonær utopi som fremstiller gården som en slags Edens hage. Men Isak er ikke fremtidsfiendtlig, han ønsker å utvikle gården og viser stor fascinasjon for nye maskiner.

«Vandreren» er en figur vi treffer i mange av Hamsuns romaner. I triologien *Landstrykere* (1927), *August* (1930) og *Men Livet lever* (1933) møter vi vandreren August. Han er eventyrer og løgner (Peer Gynt-tradisjon), som har rykt opp røttene sine og reiser fra land til land. Romanene er fabulerende folkelivsskildringer som handler om oppløsningen av de halvføydale, patriarkalske nordlandssamfunnene, altså om moderniseringsprosessen.

Hamsun fikk gjennombrudd i 1890 og led sammenbrudd i 1940. Det henger sammen med at han var nazis og støttet Tyskland under krigen. Mange brant bøkene hans. Etter krigen fikk han husarrest på et gamlehjem, og alle eiendelene hans ble konfiskert. Han ble mentalt undersøkt og fikk diagnosen «varig svekkede sjelsevner», som han oppfattet som nedverdiggende. Som protest skrev han erindringsboka *Paa gjengrodde stier* (1949).

Sigrid Undset (1882-1949)

Undset debuterte med samtidsromanen *Fru Marta Oulie* (1907). Hovedpersonen mister forelskelsen i mannen sin og begynner å kjede seg. Hun innleder et forhold til mannens venn, men konsekvensene av den selvdrykelsen går etter hvert opp for henne.

Hun fikk sitt gjennombrudd med romanen *Jenny* (1911). Den unge maleren Jenny, vet ikke hva hun vil med livet og kunsten sin, men hun bærer drømmen om skjønnhet og sannhet og en lengsel etter kjærlighet og lykke som ikke kan utløses av hvem som helst. Livet blir ikke som hun hadde tenkt det, hun synes hun har skuslet det bort og tar sitt eget liv.

I essaysamlingen *Et kvindesynspunkt* (1919) argumenterer hun imot en kvinnefrigjøring som i hennes øyne arter seg som en nedvurdering av kvinnens rolle som mor og hennes rolle i hjemmet.

Den kanskje mest berømte kjærlighetsromanen i norsk litteratur er skrevet av Undset (Kransen (1920), Husfrue (1921) og Korset (1922)). Den forteller om det stormfulle forholdet mellom Kristin Lavransdatter og Erlend Nikulaussøn. Deres sterke egenvilje fører dem livet igjennom opp i konfliktfylte og krevende situasjoner. Handlingen er lagt i første del av 1300-tallet. Historien om Kristin Lavransdatter er en sterk historie om kjærlighet og om en kvinnes kamp for å forsone seg med sine omgivelser, med Gud og med seg selv.

Arnulf Øverland (1889-1968)

Øverland var lyriker og essayist, og sterkt engasjert debattant. Han var opptatt av politikk, kristendom, språk og litteratur. Angrep ofte kristendommen. Likevel var han på mange områder en konservativ mann. Han forsvarte riksmålet mot det moderne bokmål, og den tradisjonelle lyrikken med verd bundet sammen i rom og formet i strofer med fast rytme.

Han debuterte i 1911 med lyrikksamlingen Den ensomme fest. Alle diktene er sentrallyriske og har en tradisjonell bundet form. Dette er et av særtrekkene til Øverland som lyriker. Et annet er bildebruken. Han henter kjente bilder som i utgangspunktet er lette å forstå, og gir dem nytt innhold og ny mening («Riket er ditt» fra samlingen Berget det blå (1927)).

I mellomkrigstiden kom det flere temaer i hans lyrikk. Han appellerer til solidaritet og politisk aktivitet.

Sigurd Hoel (1890-1960)

Hoel fornyet norsk romandiktning med sine psykologiske romaner og var aktiv deltaker i kulturdebatten i 1930-årene. Han var belest og internasjonalt orientert, han leste mye europeisk litteratur og fikk oversatt mye og gjort det kjent for norsk publikum.

Hans debutbok var en novellesamling, Veien vi gaar (1922). Det litterære gjennombrudd kom i 1927 med romanen Syndere i sommersol.

I romanen En dag i oktober (1931) tar Hoel opp temaet ekteskap og samliv i det moderne samfunn. En ung, fraskilt kvinne, får denne grå oktoberdagen et hysterisk anfall. Romanen er en raffinert komponert kollektivroman, der oktoberdagen og leiegården binder sammen skildringen av en serie ulykkelige liv og mislykkede samliv.

Kjærlighetssvik er et gjennomgående tema hos Hoel. Særlig svik i ung alder får en avgjørende betydning for romanpersonens skjebne senere i livet. I romanen Møte ved milepelen (1947) prøver «den plettfrie» fortelleren, med utgangspunkt i sine egne erfaringer, å forstå hva som

gjorde noen nordmenn til nazister og torturister. Psykologiske faktorer står sentralt som forklaring.

Knut Hamsun: Sult og tidlig modernisme

"Sult" av Knut Hamsun er en roman som skulle gjøre opprør mot realismen og naturalismen. Hamsun ønsket å drøfte det uforklarlige i romanen. Han ønsket å drøfte det ubevisste sjelelivet hos sammensatte personer. Hamsun ønsket derfor å gå vekk fra de "typene" som var brukt under naturalismen. Jeg-personen i Sult er kompleks, med tanker og ideer som ikke var vanlige på den tiden. Hamsun skildrer en virkelighet som ble opplevd som kaotisk og uoversiktlig. Hovedpersonen tar opp temaet fremmedfølelsen ved at han ikke alltid vet hva han skal eller hvor han skal gjøre av seg.

"Sult" er skrevet i jeg-person, førsteperson, noe som brøt med det som var vanlig på den tiden. Hamsun eksperimenterer da med nye og utradisjonelle skrivemåter. Ved å kun se ting fra en persons perspektiv får man ikke et like oversiktlig syn på historien og andre personers tanker, som man gjorde i realismen og naturalismen. I romanen vender Knut Hamsun seg innover i menneskesinnet.

Det ubevisste sjelelivet og tidlig modernisme

I essayet Fra det ubevisste sjeleliv legger Hamsun frem et nytt program for litteraturen. Kritiserte realismen for typene som var brukt, mente at forfattere skulle skildre levende og sammensatte mennesker. Forfattere måtte være psykologer og det var viktig å få frem det ubevisste. Tanker, sjel og følelser skal skrives om. Viktig å få frem det indre fantasilivet.

Jeg ser og tidlig modernisme

"Jeg ser" av Sigbjørn Obstfelder handler om en person som observerer verden og beskriver det den ser. Ved å lese diktet får man et klart inntrykk av at personen sliter med en strekt følelse av angst og ensomhet. I tråd med nyromantikkens ideer skriver Sigbjørn Obstfelder i dette diktet om en av samfunnets utstøtte. Jeg-personen føler seg utenfor alt det den observerer og skildrer.

Diktet handler om en person som ikke føler seg hjemme der han er. Været som blir mørkere og mørkere er med på å skape en følelse av at hovedpersonen blir mer og mer utilpass i løpet av diktet. Han observerer samfunnet, men er aldri en del av det selv. «Jeg ser» er modernistisk fordi

det tar opp tema som fremmedfølelsen. Det går inn i følelsene til hovedpersonen, og er skrevet i første-person(jeg). Det er også skrevet i fri form. Forfatteren har også brukt modernistiske virkemidler som gjentakelser og kontraster.

Byen og tidlig modernisme

«Byen» av Sigbjørn Obstfelder handler om en person som bor i skogen som blir engstelig og lur på hvordan det går med resten av samfunnet. Han drar ned til byen, men der føler han seg fremmed og utilpass. Han synes kaldheten i samfunnet er fæl. Kan knyttes til modernismen ved at får frem fremmedfølelsen, samtidig som det er et prosadikt.

Arnulf Øverland: Kristendommen, den tiende landeplage

Kristendommen – den tiende landeplage er et foredrag av Arnulf Øverland, holdt i Det Norske Studentersamfund i Oslo i 1931. Det ble publisert i essaysamlingen Tre foredrag til offentlig forargelse i 1933. Foredraget handler, som tittelen sier, om kristendommen og den religiøse innflytelsen på samfunnet – Øverland var ikke direkte positiv til kirkens påvirkning gjennom flere tusen år av samfunnet. Arnulf Øverland ble etter foredraget anklaget etter straffelovens §142 for blasfemi. Professor Ole Hallesby var sentral i saken, som endte med at Øverland, som selv førte saken i retten, ble frikjent etter reglene om ytringsfrihet.

Bruker mye eksempler fra Bibelen og argumenterer i mot dem.

Ole Hallesby: Omvend deg nå!

En radiotale som var ganske sjokkerende. Han skulle få folk til å omvende seg til kristendommen. Blant annet sa han at hvis man ikke var kristen kunne man oppleve å sovne også våkne opp i Helvete.